

Epohalna valencija politike i razvitak političke nauke*

Nerkez Smailagić

I

METODOLOŠKI PRISTUP

1.

Politika je, ab ovo, oblik u kome se praktično postavlja pitanje čovjeka, njegova položaja, vrijednosti, značaja. Njeno teorijsko motiviranje nije, prema tome, sračunata obmana ili neobavezujuće umovanje, nego neophodno tematiziranje humanističkog smisla čovjekovog društvenog života uopće.

2.

a) Antika gradi ovaj princip na neposrednoj vezi između čovjekova života i politike: ova je najviši stupanj njegove teleologije uopće. Kako je to društvo primitivne artikulacije, svrhovitost je opća, i realno i po svijesti, sam osnov jedino mogućeg čovjekova života: društvenog života.

Čovjek je političko biće, to će reći on jest po općoj svrsi, a ne po individualnom određenju; po definiciji, po datom a ne po energiji. Politika je egzistencijalni status, a ne stvaralački akt.

b) Tamo gdje je društvo totalitet, makar i neposredno dat, bez unutarnjeg bogatstva i kretanja, jednostavno elementarno stanje životne teleologije, tamo je individualno funkcija zajednice: njen ethos je kriterij valjanosti.

c) Srednjovjekovna transcendencija, koja ethos zamjenjuje milošću, zemnu državu božjom, prividno mijenja poziciju: u stvari, to je dovođenje ove osnovne tendencije do kraja.

Apsolutizam je posljednja riječ ovakve čovjekove pozicije, ovakve društvene odredbe politike. Tamo gdje se započinje s definiranjem ethosa zajednice uvijek se završava sa praksom političkog apsolutizma. Može se i zastati na tome putu, mogu se praviti kompromisi, izopačenja, varijante, no imanencija ovog procesa razvija se u ovom pravcu.

d) Neizbježnost ovog procesa nije duh političke filozofije u antici i srednjem vijeku: ona je samo dublje, dalekovidnije i

* Osnovne teze o epohalnoj valenciji politike i razvitku političke nauke izložene su, istina reducirano, oktobra 1965. god. u Sociološkom društvu Hrvatske.

logičnije sagledala smisao kretanja. Sve dotle dok se iz same ekonomsko-socijalne osnove ovih sistema reproducira njihova neposredna društvenost kao jedino mogući kulturni segment čovjekova života uopće, sve dotle je životvorni i djelotvorni kontekst ovog procesa, i ove ideologije, prirodno dat, neizbježan, sudbinski.

Pozicija politike u ovim sistemima izraz je čovjekove *slabosti*, a ne njegove snage. Ona, na društvenom planu, kompenzira ovu slabost, jer čovjek živi samo po jednoj strani: *po strani svoje društvenosti*, po strani svoje opće svrhe. U ovim društvima socijalibilitet je osnovni oblik vitaliteta. To je djelo *najnižeg* stupnja civiliziranog društva: politika je *vitalna* funkcija društva: po njoj ono postoji.

3.

Odnos i robovlasnika i feudalnih senjera prema svojini bio je pasivno-receptivni. Svojina je bila data, neposredna, prirodna. Identitet socijalnog i političkog u egzistencijalnom uslovu čovjekova općeg života imao je, takođe, za posljedicu receptivno-posezivni odnos i prema političkoj vlasti. Nije se slučajno tadašnja politička filozofija pozivala na prirodu: jedni su po prirodi gospodari, a drugi potčinjeni. Nema riječi o individualnom činu niti o činu uopće, ukratko o energiji stvaranja. Po samoj prirodi stvari je to tako, a priroda stvari je, kako bi to rekao Monteskije, »nužni odnos među stvarima«.

Šta se, dakle, mijenja sa pojavom građanske klase i njenog svijeta?

a) Težište je preneseno u cjelini sa pasivne recepcije »nužnog odnosa među stvarima« na aktivno oblikovanje društvenih odnosa. Ali taj društveni aktivitet je u osnovi obesmišljen: opća svrha nije, kao ranije, njegov istinski pokretač. Na njeno mjesto dolazi *potreba*. Potrebi kao pokretaču društvenog aktiviteta odgovara *princip rada*. Zato je rad osnovna kategorija građanskog svijeta.

b) Ali tamo gdje dominira potreba i njena odredba — rad, tu je riječ o partikularnom. Sfera potrebe i rada je sfera *privatnih interesa* i, primarno, njihovih sukoba. Ethos zajedništva je uništen u samoj osnovi društva: od sada je to carstvo *individualizma*. *Čovjekova egzistencija je determinirana privatnim radom i interesom u svim društvenim aspektima*.

c) U tom društvenom kontekstu, politika postaje posebna sfera nadprivatnog, javni interes, kategorija općeg. Njena uloga je dvojaka: *negativna* — ona napušta slobodan promet i zadovoljavanje privatnih interesa u sferi rada; *pozitivna* — ona stvara javni poredak kojim osigurava opći prosječni interes društva.

d) Identitet socijalnog i političkog na planu egzistencijalnih uslova čovjekova života je razbijen na dualizam: sfera privatnog, materijalnih odnosa i sfera javnog, političkih odnosa. Građanska politička filozofija je ovaj odnos odredila tako da je politička sfera determinanta materijalne i, štaviše, njen konstituens. Bio je to ideološki odnos, koji se začeo od trenutka kada je čovjek u građanskom društvu ovladao svojim radom, ali ne i *uslovima* svoga rada. On je bio slobodan u smislu apstraktne akcije, ali je bio vezan neposrednom nužnosti svoje egzistencije. On je bio jednak u smislu apstraktne mogućnosti da se društveno samoodredi, ali je bio nejednak svojim stvarnim društvenim položajem.

Bio je to, u suštini, sukob između rada i uslova, između društvenog značaja i pozicije.

Nije, stoga, slučajno da je najviše do čega se mogla vinuti tadašnja građanska politička filozofija bila *opća ljudska priroda*. Teorija prirodnog prava apelira na jedinku da sobom vrednuje politiku i društvo uopće. Politika je data, izvorno, iz *individualne volje* da se regulira društveni život, to će reći da prava jedinke postanu univerzalna norma života.

Onog trenutka kada Hegel, u svome monumentalnom djelu, jedinku, društvo, državu *istorijski* motivira, građanskom društvu je izrečena smrtna presuda. Opću ljudsku prirodu nadrašta istorija kao prostor čovjekova autentičnog samostvaranja. Hegel je prikazao kompleks građanskog svijeta i u njegovim konstantama i u njegovoj dijalektičkoj negaciji. »Sve što je stvarno, razumno je, sve što je razumno, stvarno je«.

Politika se, dakle, reducira na javni poredak koji će garantirati *apsraktne odnose društvenog samoodređenja čovjeka*. Ona, drugim riječima, *političkom demokratijom garantira socijalni apsolutizam privatnog vlasnika*.

e) Time se evidentno može sagledati njena prava priroda: ona je i sama samo jedan od oblika čovjekove otuđenosti, koja je sam princip građanskog svijeta. Otuđenost je prirodno stanje odnosa u kojima, i nad vlasnikom i nad radnikom, vlada prirodno-društvena nužnost rada, to će reći uslova u kojima jedan ne može ne vladati, a drugi ne može ne raditi. Sfera potreba je sfera slijepog djelovanja sukobljenih partikularnih, privatnih, interesa, čija je sinteza stihijna — tržište, a čiji je princip slučajnost. Rat sviju protiv svih u sferi rada, od čega se kapitalizam ne može spasiti ni najvećom organizacijom, politička sfera legitimira kao javni poredak općih odnosa, čiji je princip legalitet, a čiji je kriterij — opće dobro. Lišen svoje realne društvene prirode u sferi rada, individualistički rezimiran na privatnu potrebu i rad, čovjek se kompenzira iluzijom apstraktne društvenosti, oličene u principu politike: javni red i opće dobro. Zadatak politike u građanskom svijetu je u tome da se *ethosom apstraktnog zajedništva garantira anarhički individualizam*.

f) Politika u strukturi građanskog društva ne pripada, dakle, izvornoj društvenoj prirodi čovjeka. Ona mora da se pravi, stvara, provocira. Zato je ona, sada, *actus*, a ne status.

Pošto je ethos zajedništva apstraktan, iluzoran, lažan, to on nikoga ne može unutarne obavezati. To se, u uslovima politike građanskog društva, jedino može postići prinudom. *Politički sistem građanskog svijeta može da postigne samo mehaničku solidarnost, a nikada organsku*. Iz toga nužno slijedi da je politika *tehnika, organizacija, operacija*, a ne stvaralački društveni čin. *Politika je, prema tome, relevantni pragmatizam*.

Građansko društvo je, vjerno sebi i svojoj prirodi, ostvarilo maksimum: ono je pomoću političke sfere pružilo iluziju zajedništva, ispod koje vrije život nesmiljene borbe privatnih interesa. Kada se ta iluzija grubo otkrije, otpočinje period socijalne krize. Politika, tad, pokazuje svoju pravu prirodu: ona se manifestuje kao dehumanizirana pragmatika, kao *rat*, otvoreno nasilje.

4.

Marksova filozofija morala je, nužno, biti kritično-revolucionarna. Jer kako se drugačije odnositi prema tako neljudskom svijetu, kao što je građanski, koji je odbacio i sam princip opće svrhe, karakterističan za antičko i srednjovjekovno društvo, i koji se sveo samo na princip potrebe, što znači da se on tako malo odmakao od životinjskog nivoa. Ako je aristokratija (feudalizam) bila politička zoologija, onda je građanstvo bilo ekonomska zoologija. Građanski filozofi su proglasili feudalizam bezumljem, došao je istorijski čas kada se i građansko društvo mora proglasiti bezumljem.

Marksov princip nije bila ni svrha ni potreba, nego *smisao* čovjeka. Postaviti pitanje smisla čovjeka, znači dovesti u pitanje sam princip građanskog društva, to će reći sve. Totalna kritika postojećeg je osnovni Marksov metodološki stav.

5.

Dva su osnovna stava čovjekova određenja u građanskom svijetu: metafizički materijalizam i dijalektički idealizam. Prvi se empirički, posmatralački odnosi prema stvarnosti: svijet je objektivni, a čovjek je njegov anonimni dio. Najviše do čega se ovaj materijalizam uzdiže je Foerbahova koncepcija volitivnog čovjekova udjela u svijetu na nivou utilitarizma. Idealizam, obrnuto, razvija aktivno značenje čovjeka: svijet je djelo dinamične potencije samostvaralačkog duha.

Marks se upućuje ka sintezi čulnog a nedjelatnog materijalizma i djelatnog a spiritualnog idealizma: ona je naturalizam, time što utemeljuje istinski-čulnu čovjekovu djelatnost; ona je humanizam, time što je čovjek njen bitni interes. To je istorijski materijalizam, za koji je sfera stvarnosti, u kojoj se čovjek odnosi prema sebi samome, *istorijska* stvarnost. Bit nove pozicije je uvjerenje da je istorijski čovjekov život praktičan. *Praksa* je Marksova osnovna kategorija.

6.

Proizvodnja je dinamizirajući faktor prakse kao čovjekova istorijskog samorazvitka. Stvaranje društvenog čovjeka je fundamentum reductionis proizvodnje, koja je prvi čin istorije i, istovremeno, njen glavni uslov.

Marks prevazilazi naturalno određenje čovjeka, karakteristično za raniji materijalizam, koje se, u biti, svodi na poziciju izolirane jedinke. Društvo je istorijska stvarnost i istorijski subjekt. Ono samo sebe proizvodi: autonomna je sfera ljudskog života. Čovjek je, prema tome, određen ukupnošću društvenih odnosa: on samo u društvu može ostvariti svoju ljudsku suštinu.

7.

Individualistički pristup čovjeku svodi ga na egoistički aspekt. Društvo je, tada, skupnost jedinki, manje ili više racionalno ostvarena. Pozicija je to, u stvari, građanskog društva, privatnih vlasnika u njihovim materijalnim odnosima: odnosima svojine i sveopće konkurencije. Hegel je preuzeo ovu poziciju, ali je pokazao da je čovjek u građanskom društvu moralno pocijepan nasuprot porodici, neposrednom moralnom jedinstvu, i državi, svjesnom moralnom jedinstvu. Najviše do čega se, dakle, dotadašnja misao

ostvaruje revolucionarni značaj savremene tehnike kao bitne inovacije današnjice.

Ova nameće savremenom društvu nužnost:

aa) efikasne povezanosti njegovih dijelova u čvrstu koheziju društvenog života i rada;

mogla vinuti, u učenju o društvu, bilo je posmatranje pojedinačne jedinice i građanskog društva.

Građanskom društvu — društvu u kome nesmiljeni zakoni konkurentne borbe za opstanak reduciraju čovjeka na neljudski nivo, na nivo stvari, kratko na društveno-otuđenu ljudskost — Marks suprotstavlja poziciju *ljudskog društva*, društva oslobođenog i integriranog čovjeka. Do sada, čovjek živi simultano u dvije sfere: neostvarene moralnosti, međusobnog uništavanja, i ostvarene moralnosti, slobode; on je razapet između zemlje i neba, društva i države, istinske stvarnosti i apstraktne slobode. Hegelova dijalektička struktura završava se sintezom i vrhuncem istorije: sloboda u državi ostvarena. Ova nije totalitet društvenog života, nego njegov najviši oblik.

Marks odbacuje hijerarhijsko stupnjevanje čovjekova društvenog života, jer se, na taj način, ovjekovječuje njegova nerazumna različitost. On zastupa *totalitet* ljudske stvarnosti, koja u sebi sadrži, kao ostvarenu, ideju slobode, identičnu sa idejom uma. A područje konkretnog ostvarenja nije država, nego društvo, ljudsko društvo ili društvena ljudskost.

Konkretno-istorijski posmatrano, rascjep društvenog života je djelo novog doba, građanske klase. Država nije apsolutna stvarnost slobode, nego samo *funkcija građanskog društva*, »odbor za upravljanje zajedničkim poslovima građanske klase u cjelini.«

Odatle nužna društvena orijentacija ka ukidanju ili odumiranju države u ime stvaranja ljudskog društva. Ona nije više potrebna, jer je sloboda, ostvarenje moralne ideje, svojstvo zajednice slobodnih ljudi. *Revolucija mora ukinuti postojeću državu, jer ona fiksira čovjekovo samootuđenje, osnovni princip egoističnog, građanskog društva.* Država se mora ostvariti unutar konkretnog društva, a time ono postaje ne više građansko, nego ljudsko. S obzirom na to da građansko društvo konkretno-istorijski postoji, neophodna je *radikalna* promjena svijeta, čiji je instrument kritika prakse.

8.

Revolucija u smislu radikalnog preobrata svijeta je oblik uspostave ljudskog društva, društva slobodnih ljudi.

Dosadašnja filozofija, naprotiv, zadovoljavala se interpretacijom postojećeg svijeta. (Hegel: »*Hic Rhodus, hic salta.* Pojmiti ono što jest zadaća je filozofije, jer ono što jest — jest um«.) Filozof je samo organ kojim apsolutni duh, tvorac istorije, nakon mučnog i dugog puta i djela, dolazi do svijesti o tome.

Pozicija revolucije pretpostavlja da stvarnost nije izelaborirana, nije umstveno ostvarena. Hegelov svijet je građansko društvo, ispunjeno suprotnostima, neslogom, nejedinstvenošću. Jedinstvo, međutim, je djelo uma. Pozicija revolucije je, stoga, pozicija *kritike stvarnosti sa stanovišta uma.* Time se otvara nova dimenzija istorije, dimenzija budućnosti.

Prelaz od interpretacije na revoluciju sadrži pretpostavku razlaza između uma i stvarnosti, koji se, sad, mora prevazići. Ili drugačije: um se, sad, mora ostvariti, a stvarnost proumiti.

Marks je Hegela shvatio više u smislu da je ono što je umno, stvarno, tj. u samom umu je data mogućnost ili nužnost za ostvarenje stvarnosti. Osnovna suprotnost je suprotnost između uma i neumne stvarnosti.

Pozicija revolucije fundira se u društvenom položaju i aktu proletarijata. Jer, ako je data stvarnost nivo i sadržaj građanskog društva, čiji je osnov kapitalistička svojina, kapital kao društveni odnos, onda se samo proletarijat, klasa *bez* svojine, može kritički odnositi prema njoj; samo on ima istorijskog interesa da ga ukine: on će svoje društveno mjesto postići tek tada kada ne bude više ove svojine, kada društvo ne bude na njoj počivalo.

Time je data veza između umne pozicije revolucije i istorijskog subjekta. Proletarijat je djelo uma; filozofija je um djela. Ukidanje filozofije, tj. kontemplativnog stava opće interpretacije svijeta, eo ipso je ostvarenje ove unutarnje veze između filozofije i proletarijata. »Glava ove emancipacije je filozofija, a njeno srce proletarijat. Filozofija se ne može ostvariti bez ukidanja proletarijata, a proletarijat se ne može ukinuti bez ostvarenja filozofije«. Komunizam je um plus revolucija.

9.

U osnovi je Marksovog pogleda na svijet, proleterskog stanovništva, da politika ima *neljudsku* dimenziju upravo zato što je izlučenje građanske klasne strukture, čiji je princip čovjekovo samootuđenje. Njena neljudskost ogleda se u tome što je ona iluzorni supstitut stvarne društvenosti, ethos iluzornog zajedništva, dakle rezultat pocijepanosti čovjeka, njegova istinskog društvenog bića. Pozicija revolucije pretpostavlja ukidanje ovog dualizma i uspostavu dijalektičkog identiteta humane zajednice slobodnih ljudi, ljudskog društva.

II

SVREMENO DRUŠTVO I POLITIKA

A) Opća panorama savremenog društva

1.

Osnovnu karakteristiku savremenog društva čini proces podruštvljavanja, koji je zahvatio i preobrazio sva njegova područja. Ekonomski: općedruštveni karakter proizvodnje; socijalno: društveni integralizam; politički: moćna i organizirana država. Duboke unutarnje promjene savremenog društva mijenjaju i njegovu fenomenološku i njegovu strukturalnu stranu. Oblik u kome se ostvaruju ove promjene njegove cjeline ima i sam prinudni karakter, bilo da se radi o društvenim krizama, bilo o političkim krizama: socijalističke i socijalne revolucije ili reakcionarne političke strukture (fašizam, nacionalni socijalizam, oligarhizam). U svakom slučaju — osnovni proces savremenog društva: podruštvljavanje se ostvaruje samo *političkom radikalizacijom*.

Tri su osnovna aspekta savremenog društva, koja na to upućuju, primoravaju:

a) *industrijalizam* kao oblik u kome se društveno-priznato ostvaruje revolucionarni značaj savremene tehnike kao bitne inovacije današnjice.

Ova nameće savremenom društvu nužnost:

aa) efikasne povezanosti njegovih dijelova u čvrstu koheziju društvenog života i rada;

bb) racionalne organizacije snaga, volja i energija, bez čega bi nužno preovladao anarhizam prilika i dispozicija;

cc) dinamiku kretanja, koja je promijenila ne samo oblik nego i stil društvenog života.

Tehnika je bitna odrednica savremenog društva, iz čije se revolucionarne prirode istiskuju sve inovacije, ekonomskog, društvenog i političkog karaktera.

No industrijalizam nije samo *tehnička* determinacija savremenog društva nego i *sociološka*; on određuje ne samo uslove rada nego i odnose među ljudima. Kao produktivistička opsesija, koja postaje samocilj, on nalazi svoje objašnjenje u osnovnom principu građanskog svijeta, principu potrebe. Šta se drugo, u stvari, i izražava, kada se savremeno društvo definira kao *konsumentsko*? No time je određena još jedna njegova bitna strana: ono sve više postaje društvo zadovoljavanja potreba, sve više društvo koje se ne pita za smisao, sve više društvo materijalne a sve manje duhovne kulture: jačaju receptivni, pasivistički elementi. To je, uvijek, plodno tlo za prinudu, imperativ, moć.

b) Savremeno društvo počiva, kako po oblicima tako i po formaciji odnosa, na posebnoj društvenoj ulozi i značaju *organizacije*. Kolektivitet, konglomerirani organizam, moćne društvene organizacije njegov su *strukturalni* a ne samo oblikovni faktor. Princip organizacije oblik je društvenog ovladavanja savremenom tehnikom i masovnom prirodom rada, a ima *nužni* karakter. Zar sam Marks nije upravo vidovito sagledao nužnost koja je immanentna sferi proizvodnje, sferi društvenog opstanka? U savremenom društvu dominira nametnuti rad. Velika i moćna organizacija jedini je oblik koji može, istovremeno, da obezbijedi efikasnost i prinudnost ovakvog rada.

Ali ono što je Marks bio rezervirao za sferu rada, sada je odredba općedruštvenog života čovjeka. Princip organizacije je princip iznuđene zajednice, zajednice po nužnosti.

c) Enorman razvitak savremene industrijske i uopće društvene tehnologije nezamislivo je bez presudnog razvitka egzaktnih nauka, bez prirodno-naučne svijesti. Matematizirajući metodi ili, šire rečeno, kvantificirajuća metodologija temelj je ovog trijumfa egzaktnih nauka. Pozitivizam je prirodna svijest građanskog društva. On, na planu nauke, ostvaruje ono što je građansko društvo ostvarilo na planu rada: *razmrvljenom radu odgovara razmrvljena svijest*. Drugim riječima, nema više pitanja o općem smislu rada, društva, čovjeka, nego je osnovni zadatak *kvantificirajuća elaboracija postojećeg*. *Pozitivizam je oblik svijesti savremene politike koja polazi od nerevolucionarne pozicije*.

2.

Savremeno društvo snažno razvija organizatornu društvenost. Po svojoj suštini, ona je masovna konglomeracija, čiji je uzrok *nužda zajedničkog života*, a ne viši tip istorijske čovjekove pozicije: slobodno ostvarenog života. Solidarnost je, ovdje, iznuđena, isprovocirana: ona se temelji u društvenoj konglomeraciji rada, a ne u istinskom ethosu zajedništva.

3.

Pri takvim uslovima, jedinka sve više gubi karakter ličnosti. Prostor ličnosti jednostavno više ne postoji. Ona je reducirana na *elemenat*, na nešto objektno. Od nje se više ne traži ni shvatanje smisla rada, ni shvatanje cjeline rada, čak ni shvatanje onog što lokalno radi; umjesto nje misli operativni odsjek, rekli bi industrijalni sociolozi: ona je reducirana na radni pokret. Industrijska sociologija i psihotehnika daju za to brojne i očevidne dokaze. Njihova humanistička vokacija ostala je, još uvijek i nužno, apel na očuvanje ličnosti, akcioni program čovječnosti u uslovima jedne mehaničke skupnosti života i rada. Masovna proizvodnja nužno zahtijeva moćnu organizaciju, a ova nužno guta svaku individualnost. Savremeno društvo je društvo *depersonalizirane* jedinice.

4.

Osnovna karakteristika savremenog društva je *prinudni karakter njegove društvenosti*. Rezultat je to ne nekog osionog subjektivizma, nego bitnih promjena u sferi rada. Dok je ekonomsko-socijalna struktura društva reproducirala individualistički aspekt svojinskih odnosa, jedan socijalni anarhizam, koji je svoju društvenu koheziju postizao, istina neregularno, stihijski, ekonomskim automatizmom — tržištem, država je kompenzirala razmrvljenu društvenost sukobljenih privatnih vlasnika iluzijom opće političke zajednice. Njena uloga bila je, sa društvenog stanovišta, *sekundarna, komplementarna*. U uslovima savremenog društva, ekonomsko-socijalna struktura reproducira kolektivistički aspekt svojinskih odnosa, jedan socijalni integralizam, koji svoju društvenu prirodu afirmira preko ekonomske sfere, *ali posredstvom države*. Država, sada nema za zadatak idealnu kompenzaciju zajedništva: *ona je stvarna zajednica društva*. Njena uloga je *primarna, aktivna*. Ona se više ne svodi samo na garanta općih društvenih uslova rada: ona *stvara* uslove rada.

Takav društveni položaj države ima za posljedicu dvojako dještvo: politička sfera prodire u sferu rada, što znači da se prirodno-društvenoj nužnosti rada dodaje i politička prinuda. S druge strane, sfera rada prodire u političku sferu, što znači da se apstraktnoj prirodi političkih odnosa dodaju realni interesi društva.

Prvobitni dualizam građanskog društva se prevazilazi u pojavi novog *socijalnog integralizma*, čiji je princip i otjelotvorenje savremena država. Zbog toga ovaj socijalni integralizam ima eminentno *prinudni* karakter. *Politika je bitni konstituens savremenog društva*.

5.

Socijalne revolucije XX vijeka, socijalističke po karakteru ili stremljenju, prirodno se korijene u ovim dominantnim procesima savremenog društva. One su njegova najznačajnija i najvitalnija socijalna i politička oblikovna snaga. Socijalno — one dovode do kraja njegovu imanenciju, proces podruštvljavanja. Politički — one streme, u svojim najdubljim tendencijama, da elaboriraju demokratsku strukturu, koja prevazilazi klasični odnos političkog objekt-subjekta, u obliku društvenog i političkog samoorganiziranja.

svijesti ona bi nezamisliva bez snažne, venke i moćne organizacije. Politička organizacija danas samo je specifični oblik mehaničke solidarnosti savremenog društva, koje se, kao takvo, reproducira iz samih svojih osnova. Ona danas znači kalkulaciju sa masama ljudi, koji se podvrgavaju raznovrsnim oblicima politiziranja, koje je tehnika univerzalno omogućila. Ova je upravo dovela milione ljudi u neposrednu komunikaciju sa vodećim političkim motivima

6.

Gledane u cjelini promjena savremenog svijeta, one i same nose pečat njegove osnovne protivrječnosti: procesi podružtvljanja, koji u ovim revolucijama imaju društveno-priznat totalni karakter, podražavaju i determiniraju procese postvarivanja čovjeka, mehaničke solidarnosti i prinudnog karaktera opće društvenosti. S druge strane, njihova dublja poruka: *društveno*-priznati prevalentni značaj klase neposrednih proizvođača: ostvariti neposrednu zajednicu života i rada oslobođenog čovjeka, pritiskuju u pravcu humanizirane solidarnosti, koja proističe iz organske, to će reći unutarnje-spontane društvenosti.

7.

Ova osnovna protivrječnost znatno je tematizirana i dramatizirana činjenicom da su socijalne revolucije XX vijeka započele u veoma nerazvijenim zemljama, dakle na *najnižem* istorijskom nivou. Zbog toga su se susrele:

- a) sa *niskim* stupnjem tehnologije i proizvodne moći društva;
- b) odatle, sa *malograđanskom* strukturom kao predominantnim socijalnim faktorom;
- c) a zbog toga, sa *diktaturom* kao osnovnim oblikom političke organizacije građanske klase u ovim zemljama.

8.

Uprkos proklamacijama i dobrim željama, ovaj istorijski nivo bitno je determinirao socijalne revolucije XX stoljeća. One su ekonomski, društveno, politički i sviješću konfrontirane sa svojim istorijskim uslovima. Ne ulazeći u sve implikacije, nesumnjivo je jedno: politika postaje prva socijalna sila za *pozitivno* ostvarenje ove konfrontacije. U tome treba tražiti objašnjenje tako značajne činjenice da je sistem socijalističke demokratije, sigurno najdalekosežniji emancipatorski proces revolucija XX vijeka, još uvijek integralni dio ustavno-političkog sistema, prije svega, u smislu *realnog* ustava.

9.

Pa ipak, treba imati u vidu da socijalne revolucije XX vijeka, općenito posmatrane, daju podjednako dokaza o svojoj *zavisnosti* od unutarnjih, imanentnih procesa savremenog društva, kao i o svojim *tendencijama nadrastanja* ovih procesa. U prvom slučaju, konfrontacija sa istorijskim uslovima, u nekim zemljama, odvija se na *negativan* način, *prilagođavanjem*: princip je isti, oblik je različit. Radikalizacija društvenih odnosa vrši se samo u smislu *radikalne elaboracije imanentnih procesa savremenog društva*. Društvena rješenja ne prelaze horizont svijeta potreba, građanskog društva, političkog principa uopće.

U drugom slučaju, konfrontacija sa istorijskim uslovima odvija se na *pozitivan* način, *revolucioniranjem* samih osnova društva, *ali oposredovano društvenom egzistencijom, još uvijek, potrebom države, političkog društva*. Principijelno, to je otvaranje procesa radikalnog ukidanja društvenih odnosa savremenog svijeta, koji se ostvaruje, i mora da se ostvaruje, u uslovima politički organiziranog društva. U tome je data osnovna unutarnja protivrječnost ovih, svakako, najpozitivnijih kretanja savremenih revolucija. A

ona upućuje na složenu i napetu društvenu i političku borbu progresivnih, demokratskih snaga za oživotvorenje humanističke socijalističke orijentacije i snaga koje svoju društvenu egzistenciju temelje na prisutnim procesima elaboriranja osnova klasnog, dakle bitno građanskog svijeta. No, to politici otvara novu, unutarnju a izvanredno značajnu društvenu i progresivnu dimenziju demokratskog razvitka savremene revolucije.

B) *Politika fenomenalno posmatrana*

1.

Politika u savremenom društvu nosi sva njegova obilježja: efikasnost, racionalnost, dinamičnost. Tehnički ambijentirana i uslovljena, ona je i sama postala *oblik* tehnike. Značajni prvaci savremene političke teorije: pragmatizam, decesionizam, bihevizizam upućuju na taj zaključak. Tehnika daje politici, kao uostalom i savremenom društvu u cjelini, *univerzalno-djelatno* značenje. Tehniziranje politike samo je spoljna strana onih društvenih procesa u današnjem društvu koji se ostvaruju sa poraznim rezultatom: čovjek objektno određen.

No tehničko oblikovanje politike znači još nešto — formalizaciju svakog političkog prosede, ma kakva bila njegova intencionalna potka. Proces se ove formalizacije, svakako, oslanjaju na dehumanizaciju savremenog društva, kojoj je tehnika dala posebno dramatično značenje. Ali su oni i spoljna signatura za prinudni karakter savremene društvenosti, koja je mehaničkom snagom okupila zajednicu, a srazmjerno tome pojedinca otuđila od mogućnosti da se društveno samoodredi, bez primisli i prisile. Politika kao oblik tehnike samo je pozitivan i dovoljan indeks objektivizma savremenog društva, u kome je subjektivitet u stavu odbrane, time što se iz progonjene sfere privatnog prebacio u posljednje uporište — intimu. Savremeni čovjek učestvuje u politici samo *formalno-subjektivnom* stranom svoga bića, dok ga u političku zajednicu povezuje samo njena *realno-prinudna* strana.

2.

Politika, izrasla na pretpostavkama savremenog društva, gubi svaki elemenat spontanog, stvaralačkog, subjektivnog; velike zamisli, svijetli ideali, uzvišeni motivi pripadaju društvima intimnijeg kruga, veće bliskosti i snažnije kohezije. Danas je to, u masovnom društvu, zamijenila politička organizacija, koja je samo na plan javnih stvari preneseni imanentni princip savremenog društva. Ono što su danas monopoli ili akcionerska društva u savremenoj kolektivističkoj ekonomiji, to su političke organizacije, a prije svega političke partije, u modernoj kolektivističkoj politici. Njihova paralela je utoliko shvatljivija, što je i jedna i druga bitno determinirana prinudom. Manipulacija masama rada, energije i svijesti bila bi nezamisliva bez snažne, velike i moćne organizacije. Politička organizacija danas samo je specifični oblik mehaničke solidarnosti savremenog društva, koje se, kao takvo, reproducira iz samih svojih osnova. Ona danas znači kalkulaciju sa masama ljudi, koji se podvrgavaju raznovrsnim oblicima politiziranja, koje je tehnika univerzalno omogućila. Ova je upravo dovela milione ljudi u neposrednu komunikaciju sa vodećim političkim motivima,

vrijednostima i simbolima, postala bitan faktor opće političke orijentacije i doprinijela profiliranju njihovog duha i njihovog »vjeruju«. No to je, još jedanput, potvrdilo osnovnu istinu savremenog društva: objektna priroda čovjeka, iznuđena priroda zajednice. Učešće masa u politici ima receptivni karakter: apolitizam je njegova nužna konsekvencija. Što veći, prema tome, politički pritisak, to dublji masovni pasivizam.

3.

Organizatorni princip, prenesen na strukturalni plan, rezultira *institucionalizmom*, sistemom političkih institucija, koji je striktno izgrađen od najnižih do najviših političkih nivoa društva. Nekada se više govorilo o političkim oblicima. Danas se više govori o političkim sistemima. Razlika nije samo kvantitativna nego i u kvalitetu: radi se o *strukturi političke zajednice*, a ne o njenoj formaciji. I teorija je reagirala na ove promijenjene akcente: teorija države ustupa mjesto općoj političkoj teoriji (politologija), ustavno pravo — političkom sistemu.

Bilo bi skoro naivno smatrati da se institucionalizam svodi samo na političke ustanove, kako nam to, još uvijek, sugerira tradicionalno stanovište XIX stoljeća. Pozicija političke nauke u savremenom društvu, naprotiv, cijelu strukturu političke zajednice postavlja daleko šire i, što je mnogo važnije, metodološki ispravnije:

- a) problem političkih *faktora*;
- b) problem političkih *odnosa*;
- c) problem političkih *oblika*.

Politička institucija pojavljuje se, sada, kao kategorija, koja *nije dovoljna* za kompleksnu analizu savremenog društva. No ona je, nema sumnje, bila i ostala izraz objektivizma današnjeg društva, u kome se ličnost kao stvaralački politički činilac potpuno izgubila. I zato politički institucionalizam vjerno izražava dominantne, političke procese u današnjem društvu: čovjekovo otuđenje i na planu politike.

4.

Socijalni integralizam, koji simbolizira i ostvaruje savremena država, iako na artificijelan i zaobilazan (prinudan) način, omogućio je da politika u širem smislu, država u užem smislu, zauzima poziciju društvenog arbitra među raznovrsnim i suprotstavljenim partikularnim interesima. Svoju opću cjelinu današnje društvo ostvaruje na širokoj osnovi socijalnog i političkog pluralizma, koji je njegova dominantna unutarnja karakteristika. Ti partikulariteti, koji svojim interesima, organizacijom i akcijom narušavaju društvenu integralnost, unose specifitete u stil, duh i aspiracije društva i doprinose življenju strujanju unutar društvene i političke cjeline, prijete da se postignuta društvena kohezija rasturi, osipa ili, bar, oslabi. Kako je socijalni integralizam danas jedini mogući oblik u kome savremeno društvo može da se razvija bez potresa i dubljih kriza, to je politika u cjelini usmjerena ne ka procesima diferenciranja, nego, upravo obrnuto, ka procesima *integracije u društvu*, i to sredstvima koja joj stoje na raspolaganju: prinudom, državom, disciplinom. Time se objašnjava činjenica da savremena politika zaista poprima karakter *društve-*

nog arbitra i da je ona još uvijek, u najvećem dijelu zemalja, protiv partikularnih grupa, a da se o revolucionarnim inicijativama i pokretima i ne govori.

5.

Kada politika postane oblik tehnike, dakle *instrumentalna*, kada je njen osnovni zadatak manipuliranje sa masama, dakle usmjeravanje energije društvenog stvaranja, onda slabi, da bi potpuno iščezla njena *duhovna* komponenta. Sistemi, koncepcije, pogledi na svijet, ideje, ideali, vrijednosti petrificiraju se i, tako ovjekovječeni, vuku se *na* političkoj akciji, *za* političkom akcijom, *po* političkoj akciji. Originalnih zamisli, stvaralačkih analiza, novih ideala više nema, a teoretski interes se reducira na hiljadugodišnje komentarisiranje... Aristotela, dakle na sholastičku konvenciju i formalizam. Umjesto objašnjenja istupaju autoritativna tvrdjenja, umjesto stvaralačke izgradnje principa deduktivna logika, umjesto smionih zamisli ideološki sistem.

Gubeći svoju duhovno-stvaralačku potenciju i inspiraciju, politika se u savremenom društvu rukovodi uspjehom, a ne idejama. *Pragmatizam je prirodna svijest politike, koja se svela na instrumentalnu tehniku i organizatorno načelo.* Drugačije i ne može biti u društvu koje je potisnulo subjektivitet, samostalni aktivitet i interes ličnosti u sferu intime i koje svoju dušu zna samo kao objektivistički red stvari i ideja.

6.

Osnovicu ovakve pragmatističke pozicije politike u savremenom društvu treba tražiti u činjenici da su svi značajni politički pokreti napustili strategiju i sveli se samo na *taktiku*. Nije to rezultat, kao što to građanska politologija podvlači, samo političkog vlastoljublja, nego, prije svega, strukturalno drugačije i promijenjene pozicije politike u društvu: *ona je, sada, prva socijalna sila društva.* Zadobiti je, dakle, ovladati njenim instrumentarijem, znači ovladati društvom u cjelini. Iz te neke vrste povjerenja u automatsku uzajamnost djelovanja između politike i društva težište političke akcije preneseno je na osvajanje, uticaj, raspodjelu i kontrolu političke vlasti, oko koje se, sada, koncentriraju sve u društvu. Neposredni cilj (osvajanje političke vlasti) supstituira strateški cilj (opća perspektiva društva) — i pragmatizam je rođen kao pozicija, kao duh i kao politički stil.

C) *Politika esencijalno posmatrana*

1.

Politika, u savremenom kontekstu, ne može se odvojiti od racionalističkih aspiracija, koje karakteriziraju današnje društvo u cjelini. Organizacija je najviši izraz tog savremenog racionalizma, koji društvu osigurava dinamične i efikasne elemente razvitka. Proces podruštvljavanja, koji je dostigao svoj vrhunac u socijalnom integralizmu, koji ostvaruje i oličava savremena država, kao i, naročito, u socijalističkim revolucionarnim preobražajima — rezultat socijalnih revolucija XX vijeka — treba u racionalnoj potenciji da nađe svoje osmišljenje i svoje opravdanje. Tehnološka civilizacija, što je samo *spoljnje* obilježje ovog osnovnog

3 Politička misao

procesa epohe, podjednako je prisutna u savremenom svijetu, kao osnova društvene i političke egzistencije.

Ali tehnološki elemenat dobija svoje sadržinsko, to će reći socijalno značenje, samo u njegovoj uslovljenosti i povezanosti sa osnovnim društvenim i, sljedstveno, političkim odnosom. A tu se, odmah, primjećuje da unutar zajedničke tehničke osnove, industrijalizma, kome stremi savremeni svijet i koji je njegovo bitno obilježje, postoje mogućnosti i htijenja različitih društvenih rješenja, pa, odatle, i različitih političkih odnosa. Ako industrijalizam upućuje na sličnost, pa i na istovetnost tehničkih uslova življenja, mogućnost različitih društvenih i političkih odnosa uzrokovala bi suprotnosti. Pa i pored ove činjenice, koja daje posebno značenje savremenom svijetu, politika daje dokaza o *jedinstvu svijeta*, o njegovoj povezanosti. Ako je ona, u ranijem izvođenju, pokazana kao oblik tehnike, ovdje se može zaključiti da je i *tehnika oblik politike*. I to je onaj vezivni elemenat, koji cijeli svijet, uza sve njegove razlike, dovodi do svijesti o općoj zajednici, o svjetskoj cjelini, o njenom značaju i neophodnosti. Politika, prema tome, upućuje na *cjelinu i uzajamnu povezanost savremenog svijeta*.

2.

Tehnička racionalizacija, koja prožima cjelokupno savremeno društvo, *klasno po svome karakteru*, što je, opet, više izraz njegovog stanja nego njegovih mogućnosti, ima dublje značenje nego što se to, na prvi pogled, čini. To se pokazuje tek onda kada se ovaj sveopći racionalizam suoči sa osnovnim društvenim i političkim odnosom. Zahvaljujući svojoj klasnoj osnovi, koja je u kapitalističkim uslovima rezultat razvijenog društvenog odnosa, a u socijalističkim zemljama određena njihovom općedruštvenom nerazvijenošću, savremeno društvo reproducira iz same svoje osnove, iz pozicije rada, procese otuđivanja čovjeka. Jer razotudjenje čovjeka nije stvar samo jasne svijesti o tom procesu, nego *realnih materijalnih i društvenih odnosa*, koji čovjeku omogućuju da afirmira svoj odalečeni i postvareni subjektivitet.

Tehnička racionalizacija savremenog društva samo je oblik, eminentni oblik, u kome se sakrivaju neljudski, i *racionalni* procesi čovjekova postvarivanja. Savremena relacija uzajamnosti između politike i tehnike prirodna je, s obzirom na samu politiku koja je, prema Marksovom osnovnom metodološkom stavu, oblik otuđenja čovjeka, koji je svoju istinsku društvenost prenio na opći plan. U uslovima savremenog socijalnog integralizma, državom oposredovanog, neljudska društvena priroda politike je samo produbljena.

Sistem samoupravljanja ili neposredne socijalističke demokracije, bez obzira što se ostvaruje pod uslovima klasne strukture društva, predstavlja svjež i pozitivan put iz društvenog i političkog tradicionalizma. Ali treba imati u vidu prvo: da se ovaj sistem ostvaruje na niskom stupnju razvitka proizvodnih snaga i ekonomske strukturiranosti, koji, prirodno, reproducira klasne elemente, a, s druge strane, da je on još uvijek uokviren državnom strukturom i političkim relacijama, što ga, nema sumnje, koči, korigira i modificira.

Snagom politike se danas, stoga, može mjeriti snaga procesa čovjekova otuđivanja. Ona će uvijek biti indeks te otuđenosti, a

pod uslovima socijalističke revolucije dolazit će i u sukob sa njenim vlastitim stremljenjima, koja su orijentirana ka klasnom ostvarenju društvenog odnosa. Kako u svim zemljama savremenih revolucija ne postoje razvijene materijalne pretpostavke za radikalni socijalistički preobražaj, kako, dakle, nedostaje organske društveno-ekonomske pretpostavke, to je politika u ovim zemljama *presudan* faktor društvenog kretanja: utoliko presudniji, ukoliko je zemlja zaostaliya. A time su, istovremeno, podržani i osnaženi i procesi čovjekova otuđivanja.

3.

Savremeno društvo u svim svojim aspektima zahvaćeno je procesima sveopće birokratizacije. Ova je, prije svega, jedna sociološka kategorija i njena osnovna dimenzija je upravo takva. To je posljedica enormnog ostvarivanja procesa podružljivanja u uslovima savremenog, klasnog društva.

Na političkom planu, u savremenom društvu, proces birokratizacije manifestira se na osoben način, kao *politička oligarhija*. Jasno je da bi bilo suviše površno obrazlagati njenu društvenu egzistenciju i djelovanje neophodnom racionalizacijom društvenog i političkog života. Stvar je mnogo dublja. Formiranje političke oligarhije, univerzalna pojava savremenog društva, pozitivan je dokaz klasnog strukturiranja društva, koje je, pri jednom društvenom rješenju, rezultat silnog kapitalističkog razvitka, a, pri drugom, nedovoljno ostvarenog radikalnog socijalističkog preobražaja.

Osim toga, politička oligarhija je specifičan oblik političkog otuđenja, čiji su začeci bili dati još u ranijim epohama, ali se potpuno manifestiraju onda kada politika postaje prva socijalna sila savremenog društva.

Da bi se ona potpunije objasnila, neophodno je imati u vidu i tu jednostavnu činjenicu da ona pokazuje da je čovjekov položaj postao složeniji, pa i društveno dramatičniji. U periodu liberalnog kapitalizma, politika nije uopće pripadala društvenoj prirodi čovjeka: ona je bila iluzija zajedništva. Apolitizam društvenog čovjeka bio je time dat, prirodan. U uslovima savremenog društva, socijalno integriranog pomoću države, dakle u uslovima kada se društvenost ostvaruje jedino političkim sredstvima, pasivizam društvenog čovjeka izraz je njegovog unutarnjeg otpora protiv prisilno ostvarivane društvenosti. Dezindividualiziran, sveden na element društvene i političke organiziranosti, on se tako bezlično i ponaša. Nije, prema tome, politička oligarhija rezultat apolitizma čovjeka u savremenom društvu, nego, obrnuto, njegov apolitizam je, primarno, rezultat političkog oligarhizma, osnovnog oblika političkog otuđenja savremenog društva.

U tome treba tražiti originalno političko strukturiranje savremenog društva, koje podjednako, bez obzira na socijalne interese i motive, dobija ovaj univerzalno-otuđeni oblik. *Politička oligarhija, osim toga, indeks je da su se vladajući krugovi, politička klasa, društveno odvojili od svoje osnove, od socijalne klase*. Ali zbog tog praznog međuprostora između njih snaži politička struktura u svim svojim elementima: faktorima, odnosima, oblicima, što ugrožava i tradicionalnu, građansku demokraciju, a pogotovo revolucionarnu, socijalističku, procese samoupravljanja. Održanje poli-

tičke oligarhije nije, prema tome, rezultat samo toga što socijalna klasa nije svjesna ove činjenice, nego, prije svega, savremenog razvitka društva, koji je državu podigao na stepen esencijalnog činioca društvene reprodukcije. *U poziciji politike u savremenom društvu fundirano je postojanje političke oligarhije.*

4.

Već je rečeno da je savremena politika, zbog svoje *pragmatističke prirode*, izgubila duhovnu komponentu, da se ona teoretski prazni i siromaši. Ideologija je postala njen najviši teoretski oblik, u čemu se ogleda, prije svega, težnja da se partikularni interesi političke oligarhije zaodjenu u opće principe društva. Uticaj i vladavina političke ideologije danas su toliki, da mnogi smatraju da je sva suština svjetske drame u ideološkom sukobu, u različitim i potpuno protivnim *mislima, vrijednostima, ciljevima*. Međutim, stvar je u društvenim i političkim *odnosima i strukturama* savremenog svijeta: s jedne strane, u etatizaciji, tačnije u sveopćoj birokratizaciji društva, a, s druge, u oligarhizaciji politike.

Kao što je oligarhija izraz političkog *prestrukturiranja* u smislu podvajanja političke i socijalne klase savremenog društva, tako je politička ideologija izraz prestrukturiranja društvene i političke *svijesti* u smislu podvajanja svijesti o interesima političke klase i svijesti o interesima socijalne klase i, odatle, njihovih različitih nivoa i planova.

Politička se ideologija, prema tome, ne sastoji samo od psihološke komponente: duhovno osiromašivanje politike, nego i od socijalno-političke: rascjep između političke i socijalne klase. Ideologizacija društvene svijesti rezultat je oligarhizacije politike, principa politike kao vladajućeg principa savremenog društva.

5.

Politika je svoju vladajuću društvenu poziciju postigla imantnim kretanjem savremenog, klasnog društva. Prinudni karakter njegove društvenosti ima za posljedicu:

- a) unutarne prerastanje tradicionalne građanske demokratije u savremeni oligarhijski sistem;
- b) unutarnju birokratizaciju socijalističkih sistema kao predominantni proces.

Na osnovu toga se može zaključiti da je klasični politički odnos doveden do kraja kao potpuno odvojene sfere: na jednoj strani politički subjekt, a na drugoj strani politički objekt. Veza među njima je samo spoljnog značaja. Sistem reprezentacije je, stoga, *prirodni oblik* političke organizacije savremenog društva. Ali njegov vitalitet počiva na općoj podvojenosti političkog društva na uski krug onih koji vladaju i na široku osnovu onih kojima se vlada. Politika je, u takvim uslovima, uspjela da postane opća sudbina savremenog čovjeka prema kojoj on *nema* unutarne odnosa. Ona je, prema tome, obezličena u onoj mjeri u kojoj je on obezdušavljen.

U svjetlu takvih društvenih pretpostavki, sistem samoupravljanja posebno dobija na značaju i perspektivi; on politici daje novu dimenziju: društvenog posla u zajedničkom životu i radu, *prirodne sfere* ljudskog života, društvene konstitucije, a ne pozicije. Ali to je njegov intencionalni plan.

Na konkretno-istorijskom planu, sistem samoupravljanja je *determiniran* bitnim elementima postojećeg stanja: osnovnim političkim relacijama. U tome je njegova *ustavno-politička* komponenta. Ali, s druge strane, i sistem samoupravljanja *determinira* svojim elementima: neposrednom demokratijom života i rada. U tome je njegova *društvena* komponenta.

Razvitak samoupravnosti, prema tome, složen je i protivrječan. Iz ustavno-političkog aspekta, on se razvija kao *politički proces*, a iz aspekta društvenog razvitka, kao *socijalni proces*. Političkom stranom, on daje dokaza o svojoj vezanosti i uokvirenosti mogućnostima koje pruža politički princip kao takav: utoliko on učestvuje u prinudnom karakteru savremene društvenosti. Socijalnom stranom, on ukazuje na mogućnost i neophodnost da se nadraste princip političkog društva i da se elaborira nova društvenost, bez prinude i nesavršenosti, organska društvenost slobodnih ljudi.

Nema sumnje da u sistemu samoupravljanja danas preovlađuje njegova *politička* strana. To nije, razumije se, stvar nečije volje (premda ovaj faktor ne treba isključiti), nego izraz nerazvijenosti socijalističkog društva. Kako na izgradnju socijalističkog društva treba gledati kao na jedan veoma dug *istorijski* period, bremenit protivrječnostima i napetostima, to na sistem samoupravljanja treba realno gledati kao na *predominantno poprište političke akcije*, kao na stvar koja je danas od bitno političkog interesa. Time se ni najmanje ne zastupa uklanjanje njegove socijalne strane, nego jednostavno i ona danas, u svome razvitku, bitno zavisi od političke akcije, od politike kao demokratije.

6.

Sistem samoupravljanja je, danas, politička protivteža procesima birokratizacije i oligarhizacije, koji su dominantni u savremenom društvu. On, prije svega, znači proces dezintegracije države, napuštanje prinudnog oblika savremene društvenosti, dakle oblik u kome se društvo može da samoorganizira na organski način. To je danas, s pogledom na društvenu poziciju države, tako presudno-značajan proces kakav se do sada ne bilježi. Ono što je građanska pravna misao konstatirala kao socijalizaciju javnih službi koje djeluju u interesu društvenog solidarizma i, naročito, ono što su revolucionarni radnički pokret i socijalistička misao formulirali kao princip asocijacije, to ovim postaje realno-praktični program. Samoupravljanje nije oblik društvenog i političkog samoorganiziranja, nego *strukturalni* dio socijalističke zajednice. Ali ne treba izgubiti iz vida da je ta struktura ne izvan, nego *unutar* savremene socijalističke države; ona je sastavni element pozitivnog ustavno-političkog sistema. Istina, ona je nešto novo, samobitno, ali ne izdvojeno, ne neovisno.

Šta to implicira? Ostvarivanje sistema samoupravljanja stalno je suočeno:

a) sa niskim stupnjem proizvodnih snaga i ekonomske strukturiranosti, što, kao takvo, reproducira elemente klasnog društva, dakle procese koji direktno protivrječe razvitku samoupravljanja. Rezultat je da se ovo nužno socijalno raslojava i diferencira: proces birokratizacije;

b) s pozitivnom ustavno-političkom strukturom, koja reproducira tradicionalne političke elemente, a oni, takođe, nisu u sagla-

da bi isto to postigla. Kao što pozitivizam koketira sa naukom, tako ideologija koketira sa teorijom. Ali, isto tako, kao što je pozitivizam karikatura nauke, tako je ideologija karikatura teorije — u društvu, u kome je politika, i ne samo ona, duhovno ispražnjena, tehnizirana i tehnokratizirana. Ukratko, određenje društvene pozicije i jedne i druge je ono što ih objedinjava: *konzervativna apologija postojećeg*. Time su oni posljednji izraz one društvene svijesti koja ostaje na građanskim pozicijama savremenog razvitka društva. Oni, dakle, izražavaju one snage koje zastupaju mišljenje da se savremeno društvo treba samo elaborirati i interpretirati, a ne mijenjati. Upravo obrnuto od osnovnog Marksovog metodološkog stava.

Odatle zaključak da se marksistička politička nauka mora teoretsko-metodološki konfrontirati objema vladajućim strujama savremenog političkog mišljenja: i pozitivizmu i ideologizmu. A na šta to upućuje?

a) Faktološkom kontekstu politike treba suprotstaviti politički kontekst faktologije, što je esencijalna odredba savremenog stanja stvari, i namjesto sociološkog opisivanja političke fenomenologije, metodološki konstituirati *politološku interpretaciju savremene sociologije*, to će reći strukture savremenog društva kao esencijalno politiziranog društva.

b) Ideološkom kontekstu politike treba suprotstaviti politički kontekst ideologije i namjesto mitologizirajuće apologije političke fenomenologije metodološki konstituirati *politološku interpretaciju savremene ideologije*, vladajućeg oblika svijesti savremenog društva kao esencijalno politiziranog društva.

Bez te kritičke konfrontacije politička nauka neće moći udovoljiti osnovnom Marksovom metodološkom stavu.

5.

Cijeli taj ozbiljni zadatak političke nauke nadasve je *praktičan*.

Savremeno društvo, nema sumnje, društvo je suverene moći politike. (»Politika je naša sudbina«, naslućivao je već Napoleon). Država je njen osnovni princip: moćna, organizirana i birokratizirana.

Pa ipak, politička sfera, upravo danas, kada je država dobila takav općedruštveni značaj, nije identična sa državnim ustrojem: politički sistem je mnogo širi pojam od državnog sistema; on uključuje cijeli jedan socijalni i politički pluralizam energija, volja i akcija. A ipak, djelatan i djelotvoran, organiziran i uticajan, vitalan i društveno neophodan. Partijski sistem je danas suština savremenog političkog sistema, tj. politička partija je najorganiziranija, najvitalnija i najznačajnija snaga savremenog, esencijalno politiziranog društva. Ona čini svu njegovu *subjektivno-političku* moć, kao što država čini svu njegovu *objektivno-političku* moć. Savremeno, politizirano društvo je rukovođeno političkom partijom, a država je, takođe, jedan njen, iako bitan i moćan, instrumenat. Tendencija srastanja države i političke partije, što i jest bit političkog oligarhizma, bitna je tendencija današnjeg društva.

Pa šta, u takvom kontekstu, znači činjenica da se politički sistem proširuje van državnih okvira, da partijski sistem pred-

stavlja sintetičku kategoriju savremenog, politiziranog društva? Samo to da ovo društvo sadrži bitnu tendenciju da *imperij politike bude društveni totalitet*.

Paradoksalno, doveden do tog stupnja, apsolutizam imperativno postavlja na dnevni red problem demokratizma. U ekonomiji savremenog društva industrijska sociologija i psihotehnika čine ogromne napore, uz aktivnu podršku samih industrijalnih faktora, da radnik, integracijom u poduzeće kao zajednicu, uzme aktivnog učešća u sudbini i smislu cjeline rada. U sociologiji je sve sračunato na pronalaženje puteva, mogućnosti i metoda da se čovjek ostvari kao društveno biće, da sagleda i aktivno tvori svoju društvenu zajednicu. U politici sve: oblici i motivi akcije, interesi grupa, propaganda itd., usmjereno je na zadobijanje masa i njihovo aktivno angažiranje za političke ideje, program i ciljeve.

Zbog čega sve ovo? Zbog toga što depersonalizacija ima za posljedicu instrumentalizaciju čovjeka, to će reći njegov potpuni dezinteresman na planu društvenog i političkog života. Spontano usamljivanje savremenog čovjeka, koliko je posljedica prinudnog podruštvljavanja, toliko je jedini oblik u kome se ispoljava njegov potpuni i dosljedni unutarnji otpor prema svem društvenom biću koje ga poriče.

Savremeno društvo, društvo sveopće mijene života i čovjeka, ne može se ostvarivati sa ravnodušnim i pasivnim jedinkama, koje su unutarnje revoltirane na sve što im ono nudi kao program sreće, spasa, progresa. Zato se na sve načine traže, a najviše pomoću ili pozitivističkih metoda nauke ili političkog ideologizma (a negdje i pomoću jednog i drugog) putevi do unutrašnjosti savremenog čovjeka, do njegovog srca i uma. Jedini efikasan način da se taj rascjep između usamljene jedinke i dinamičnog društva prevaziđe je iznalaženje oblika društvenog života, u kojima će jedinka osjećati, i znati, i na tome raditi, da između općeg interesa i njenog interesa postoji organska veza, da je društvo *njeno* društvo, da je rad *njen* rad, da je društveni progres *njen* progres. Takve oblike može pružiti samo *demokratija*.

Stoga je demokratizacija života takođe bitna tendencija savremenog svijeta, iskreni program svih političkih sistema, partija, ideologija ili, da budemo precizni, iskren u funkcionalnom smislu, to će reći dotle dok podržava i zadovoljava opću nužnost aktiviranja čovjeka na dinamičnoj i sveopćoj preobrazbi savremenog društva. *Ovaj opći imperativ savremenog društva za demokratizacijom života, proletersko stanovište pretvara u subjektivno-revolucionarni program ukidanja klasnog društva uopće.*

Politička nauka, ako želi ostati na osnovnom Marksovom metodološkom stavu, mora podržavati ova revolucionarna demokratska kretanja u savremenom društvu, stvar istinske demokratije. Time njena kritika vlastitih pretpostavki, predmeta, suštine dobija svoje bitno praktično-revolucionarno značenje.

6.

Očigledno, politička nauka, sagledana u kompleksu kretanja savremenog društva, nije stvar teoretskog arivizma, ideoloških mahinacija ili pozitivističke artikulacije društvene nauke. Ona je, na planu društvene teorije, kategorički imperativ savremene epohe zato što je politika na planu prakse njena prva socijalna

sila. Pod pritiskom građanskog političkog sistema doprlo se najviše do pozitivističke političke nauke, kao što se pod pritiskom birokratsko-političkog sistema najviše doprlo do ideološkog dogmatizma.

Savremena politička nauka može se potpuno razviti samo u onom političkom sistemu koji stoji na revolucionarnom a ne elaborativnom stanovištu, kome je realno-strukturalno a ne samo programatski stalo do demokratskih kretanja u savremenom društvu, tj. do čovjeka kao slobodne ličnosti u društvenom i političkom stvaralaštvu. A to je, po našem mišljenju, politički sistem socijalističke demokracije u njenom izvornom značenju.

U takvom sistemu razvitak političke nauke korespondira demokratizaciji društvenog i političkog života, to će reći nezamagljenim odnosima odgovara jasna, nezamagljena svijest čovjeka o društvu, politici i svome mjestu u cjelini. Politička nauka, u tim uslovima, postajala bi *civilna kultura svakog pojedinca* i, u tom smislu, borbeni oslonac istinske demokratije.

IV

SPECIFIČNI PREDMET POLITIČKE NAUKE

1.

Savremeno društvo kao politizirano društvo, država kao oblik stvarne zajednice ljudi, ma i na prinudan način ostvarivane, društvena nužnost sveopće demokratizacije određuju političku nauku kao onu nauku koja ima interes za cjelinu tog i takvog društva. Interpretacijom te cjeline bavi se društvena nauka u njenoj klasičnoj artikulaciji: filozofija, sociologija, politička ekonomija, pravo itd. Kakva je, sad, veza ove interpretacije sa političkom naukom, njenim razvitkom i njenom epohalnom neophodnošću? Ona je moguća pod pretpostavkom da se društvena nauka koncipira u funkciji interpretacije autentične prirode savremenog društva, tj. u *politološkoj* funkciji. Bez toga se klasicizam i tradicionalizam društvene nauke neće moći prevazići, a bez toga ona ne može odgovoriti neodložnoj potrebi interpretacije *savremenog* društva. Razvitak političke nauke otvara problem da društvena nauka iziđe iz okvira tradicionalne ontologije društvenog bića i da se potpuno orijentira na savremenu, tj. političku esenciju današnjeg društva. Bez takve savremene orijentacije, ona ne može poslužiti kao integralni dio savremene političke nauke i ostat će zatvorena u izandalom kategorijalnom učenju, čija je predmetnost u društvenim odnosima prevaziđena.

2.

Specifični predmet političke nauke ne može se tražiti samo na prostorima političke fenomenologije, kao što nedotupavno insistira pozitivizam, tj. na prostoru, u najboljem slučaju, političkog funkcionalizma. U tom slučaju se ne ide dalje od opisa i, najčešće, konstrukcije, ma kako ona bila naučno imaginativna.

Politička nauka mora biti *integralna* nauka isto onako kao što je politika danas integralna pojava savremenog svijeta. No da se ne bi zauzela i zaplela u jednom metodološkom imperijalizmu i na taj način supstituirala društvenu nauku, promjenu

ovdje naglasak je to da u socijalnim revolucijama, zbog općedruštvene nerazvijenosti, *prevladavaju* politički procesi, koji profiliraju i određuju ekonomska, socijalna i opća kretanja.

5.

Iz suštine savremenog društvenog bića, kao politiziranog društvenog odnosa, izrasta društvena pozicija i uloga države, ukratko princip države. Ona je objektivno-institucionalna struktura savremenog političkog i društvenog sistema. Naravno, nije riječ o tome da je ona *prostorno* proširena na cjelinu društvenih odnosa i uopće društvenog života dana. Bitno je, naprotiv, *njeno društveno značenje* u savremenoj konstelaciji i primjereno današnjem biću društvenog života. Ona je, kratko, *politička* država, to će reći potpuno primjerena i koncentrirana na savremeno, politizirano društvo ili, sasvim precizno, ona je stvarna, iako prinudno ostvarena, zajednica savremenog čovjeka kao političkog bića. Teorija političke države odgovara fazi razvitka savremenog društva, kada ono, iz svoje osnove, reproducira kolektivistički aspekt svojinskih odnosa, kao što je teorija liberalne države odgovarala onoj fazi, kada se iz njegove osnove reproducirao individualistički aspekt svojinskih odnosa.

Socijalne revolucije XX stoljeća, čak i one u kojima je demokratska inspiracija i praksa nesumnjiva, nisu poništile princip političke države jednostavno zato što se predominantno razvijaju kao političke revolucije ili, drugim riječima, jednostavno zato što nisu poništene objektivno-klasne pretpostavke, koje su njen društveni temelj. Esencijalno politička strukturiranost savremenih socijalističkih ili socijalizmu orijentiranih zemalja podržava princip političke države kao objektivnu konstantu cjelokupnog sistema. Time se samo pokazuje da se ova društva nisu oslobodila strukture i karaktera savremene države. Jer princip političke države, kao i države uopće, je princip klasnog društva. To je društveni razlog da se i tako značajan demokratski proces kao što je samoupravljanje, danas bitno konstituirao i razvija kao predominantno politički proces. Drugim riječima, sistem samoupravljanja dijeli društvenu sudbinu savremene socijalne revolucije kao predominantno političke revolucije.

Odatle se, sa osnovom, izvodi da je princip političke države, u stvari, tematiziranje političke konstitucije društva.

Da bi se politička nauka odvojila od tradicionalne teorije države i to ne samo per substantiam, nego i po predmetu treba reći da je sva razlika upravo data u politološkom metodološkom pristupu. Politička nauka, polazeći od principijelne odredbe da je država politička konstitucija društva, tematizira ovaj aspekt savremenog društva:

- a) država kao politička organizacija društva;
- b) država kao politička vlast društva;
- c) država kao politički poredak društva.

U vezi s tim, istovremeno, prevazilazi se tradicionalno odjeljivanje prava kao zasebne sfere društvenog života time što je ono *konstitutivni* elemenat političke države, samog političkog principa savremenog društva kao takvog. Ono će, zbog toga, izgubiti na svojoj normativističkoj opsesiji, ali silno dobija na svome *društvenom*

značaju kao *odredbeni, dakle bitni elemenat* političkog bića savremenog društva, a, odatle, i savremene političke države. Upravo pravo daje ovoj kao političkoj konstituciji društva njenu prevashodnu konstituirajuću dimenziju.

6.

Pluralističke procese unutar općesocijalnog integralizma danas društvena nauka bilježi. Unutar sebe, a pod okriljem države, savremeno društvo se diferencira u složeni, i sve zamršeniji, splet grupacija raznovrsnog karaktera. Ono što ih sve sjedinjuje, to je organizatorni princip, *kolektivizam* racionalnog karaktera i usmjerenosti.

Ne treba mnogo oštroumlja da se shvati logika ovog najvažnijeg oblika prometa u savremenom društvu. Vezano je to, s jedne strane, za njegov osnovni proces podruštvljavanja i, s druge strane, gubitak društvenog značenja jedinke, individualnog principa uopće. Nova društvena pozicija i uloga moćnih organizacija samo je društveno-priznat oblik depersonalizacije savremenog društva u cjelini.

U takvom unutarnjem preoblikovanju i prestrukturiranju savremenog društva naročito istaknuto mjesto dobija politička partija. Ona je, nema sumnje, sintetička kategorija današnjeg društvenog i političkog sistema, kristalizacija svih njegovih stremjenja, odnosa i zahtjeva. Ako politička država predstavlja objektivno-strukturalni elemenat savremenog društva, politička partija čini njegov *subjektivno-akcioni* elemenat, osnovni subjektivni faktor koji ga tematizira, oblikuje, ostvaruje.

Kao subjektivna duša ili volja političke države, koja bitno određuje društvo u cjelini, u političkoj partiji je impregniran sam princip političkog društva. Zato je politička država danas samo *instrumenat*, i to najvažniji, savremene političke partije, koja njen totalni društveni značaj ostvaruje svojom svestranom političkom akcijom. Bez subjektivne političke volje partije savremena društveno-totalna politička država bila bi okamenjeni Levi-jatan — bez duha, snage i života.

Politička proleterska partija, koja je svjesno i organizirano izvorište socijalističke revolucije XX stoljeća, strukturirana je, i društveno i akciono, prema objektivnim kretanjima savremenog društva. Marks je to jasno sagledao još prilikom borbe sa anarhistima u Prvoj internacionali. Lenjinsko zaoštavanje problema, koje seže do militantne efikasnosti, izraz je opće nerazvijenosti zemlje, u kojoj je, pod izuzetno dramatičnim uslovima, trebalo započeti revolucioniranje društva. Otada je opća nerazvijenost sudbinski uslov socijalističkih revolucija našeg doba. Identifikacija političke partije i političke države i strastanje među njima pretvara ovu posljednju u tehnološki elemenat političke partije. Instrumentalizacija svih političkih institucija društva u ime jedinstvene političke volje — partije, oblik je u kome se ostvaruje sistem političkog oligarhizma, osnovna karakteristika političke strukture savremenog društva. Dokaz je to, istovremeno, da se socijalističke revolucije danas predominantno razvijaju kao političke revolucije, da nisu transcendirale, realnim odnosima, klasni karakter društva, da su, dakle, podložne njegovim uslovima i zakonitostima.

Tamo gdje u socijalističkoj revoluciji postoji istinska demokratska inspiracija i praksa, gdje se sistemom samoupravljanja nastoji ostvariti široka demokratizacija društvenih i političkih odnosa, započinje jedan složen, dug i protivrječan proces deoligarhizacije političke partije. Intenzitet i političku dinamiku tom procesu daje, s jedne strane, opća nerazvijenost društva ili političko elaboriranje revolucionarnih procesa i, s druge strane, širina i utemeljenost procesa demokratizacije u općoj potrebi, gibanju i svijesti društva. Činjenica da sama politička partija, pri postojećim uslovima, upućuje na društvenu nužnost demokratizacije kao bitnog procesa revolucionarnog vitaliteta dokaz je njegove *anticipacije*, a ne realizacije. Ali u toj anticipaciji je istinski izvor njene revolucionarne snage, djelotvornosti i duha. Snaga političke partije u uslovima sistema samoupravljanja biće rezultanta sukobljenosti uslova i ideje, akcije i smisla. Ali upravo taj osnovni sukob, koji bitno određuje proces njene deoligarhizacije, dakle prevazilaženja političko-klasnog karaktera društva, daje društvenoj ulozi i poziciji političke partije kao sinteze političke države izuzetan i osnovan značaj. To je opet, ali u drugom obliku, manifestirana politička priroda socijalističke revolucije XX stoljeća, koja se, ovdje, odvija na složeniji, protivrječniji, dakle originalniji način.

V

ZAKLJUČAK

1.

Politika je postala prva socijalna sila savremenog svijeta, čiji se tako značajan društveni položaj reproducira iz samih njegovih osnova ili, precizno, iz pozicije rada.

2.

Ona je, istovremeno, očevidan dokaz da je taj svijet, u svojoj suštini, klasno strukturirano i determinirano društvo.

3.

Socijalističke revolucije XX vijeka šansa su ovog svijeta da se umnije, čovječnije i progresivnije ostvari njegov dalji razvitak.

SUMMARY

Politics is, in fact, a form wherein we put the question of man, his position, value, importance. Its theoretical motivation is not, accordingly, calculated illusion or unbounding reasoning, but necessary consideration of the humane purport of human social life in general.

Ancient political philosophy defines the social position of politics in the sense of the highest form of the common life teleology of ancient man.

The civil world abandons the principle of general purpose and constructs itself on the principle of necessity. Its essence consists of civil society in Hegelian sense of the word, and politics is a derivative sphere of social life. Political democracy illusorily covers the social absolutism of private ownership.

Marx starts from the principle of the purport of man and, hence, from the critics of the civil society as a whole. Private property is fundamentum reductionis of this world of unhumane and cynical exploitation, whose principle is alienation. Its abolition, radical revolution, is the historical work of proletariat, the only class without property and, hence, the only class interested to abolish society of property.

In its relation to the world, most that nowadays' philosophy could achieve is the interpretation of the civil society, the historical vault of private property. New philosophy must decide for the change of the world. To achieve this end it must establish dialectical connection with the proletariat, what really is the task of communism.

Politics in the context of this conception must be abolished together with its basis — civil society. Direct community of free people is true perspective of the humanized world of radical revolution.

Further on, the author analytically defines contemporary society as politicized society making basic conclusion that politics is the first social strength of the world today.

Socialist revolutions, with the means of political radicalization, and in the conditions of general social underdevelopment, have deepened this social importance and the position of politics. Even the proces of self-government, the most far-reaching consequence of socialist revolution, represent the primary field and scene of political processes.

Political opinion, so far, has been developing at two plans: as an empirical political science and as political ideology. The first one has been developing as an expression of an elaborative study of the civil world and, because of the quantifying methodology, it does not go beyond the boundaries of existing. The second one is a result of bureaucratic political structure and, mutatis mutandis, it deduces at the same social position.

Political science, which wants to be inspired by Marxian methodological attitude, must supersede the first one and the second one and constitute itself at a higher theoretical-methodological level. In the context of the contemporary world as a politicized society, it must be as a critics of its own suppositions, by analogy with the political economy in the phase of liberal capitalism.

Specific quality of its subject, accordingly, can be established beyond dispute only concerning the historical context of the time we live in, and not on the basis of diagnostic orientation. And it can be based as:

- political revolution or political determination of our time;
- political state or political constitution of our time;
- political party or political realization of our time.

Looked upon as a whole, we can make conclusion:

- 1) politics of today is the first social power of the contemporary world;
- 2) contemporary society is a class structured society;
- 3) socialist revolution is historical chance to supersede the class principle and to create conditions for a free and humane world.

(Translated by S. Paleček)